

7. Les traduccions i la visibilitat de la llengua

RAMON PINYOL I TORRENTS
Secció Històrico-Arqueològica

Tenint els Països Catalans la mateixa població de nacions que són estats (els països nòrdics, posem per cas), o més, ni la llengua ni la literatura nostres tenen la mateixa visibilitat internacional. Més encara: ni pràcticament existim en el cànon occidental, és a dir en aquella selecció d'obres i autors que es consideren els referents de dos mil anys de literatura occidental. I en la monarquia espanyola som també pràcticament desconeguts, tret d'alguns noms com Mercè Rodoreda, Josep Pla, Salvador Espriu, o, en la literatura juvenil, Jordi Sierra i Fabra (amb molt èxit). Potser fins i tot ara hi ha arribat Irene Solà, per bé que sol passar que en traduccions d'autors catalans menys coneguts no es faci constar que els originals són en català i que s'està davant d'una traducció.

Hi va haver, en el segle xx, diversos moments en què les literatures catalana i espanyola no eren desconegudes l'una de l'altra. Això, de tota manera, pràcticament es va acabar a finals de la centúria passada i és ben clar en el que portem del segle XXI, desconeixement, sovint volgut, del que es fa literàriament als Països Catalans, tret que no sigui d'obres d'expressió castellana. I això per no parlar del coneixement de la llengua en l'àmbit universitari: és ben sabut que és més fàcil estudiar català a l'estranger que a l'Estat espanyol. Igualment que és sabut que tenen més interès els estrangers que resideixen a Catalunya d'aprendre el català que els migrants procedents de l'Estat espanyol, que en tenen poc o gens. Des del primer dia van saber que l'idioma del país on s'instal·laven no era necessari per a viure en aquell país. Són formes, les que acabo d'exposar, de fer invisible una llengua i, doncs, que resulti més aviat una nosa prescindible.

Les formes d'invisibilització, per a una llengua minoritzada a través de múltiples mecanismes, són variades. I és que els instruments estatals espanyols són molt poderosos. Moreno Cabrera, i remarco que el text és publicat, en una primera edició, *El nacionalismo lingüístico* (Barcelona: Península), el 2008 per

aquest catedràtic de la Universidad Autónoma de Madrid, ho resumeix de manera explícita en aquest fragment (uso l'edició de 2014: 193-194):

El nacionalismo disimulado de la nación dominante [que se califica de no nacionalista] suele ser mucho más intransigente, antidemocrático y particularista que los nacionalismos dominados, dado que la etnia dominante dispone de los mecanismos políticos, económicos, administrativos y militares adecuados para aplastar por la fuerza cualquier intento importante de autoafirmación de los grupos o naciones minoritarios o no dominantes.

Res de nou: Juli Cèsar ja ho va dir de manera concloent: *divide et impera* o *divide ut regnes*: fragmenta i dominaràs. I no sols Cèsar, sinó tants d'altres, com Napoleó, posem per cas, i això sense anar a l'època contemporània.

El problema de la invisibilitat podria conduir a la catàstrofe. La literatura és l'expressió més aglutinadora i emblemàtica d'un idioma. Certament, totes les llengües, suposo que totes, tenen literatura. Però si aquesta no és *escrita*, no pot transcendir la comunitat pròpia. Només cal pensar en una llengua propera com l'amazic o berber, rica en literatura oral, però ignorada i bandejada pels araboparlants i, per tant, desconeguda fora del seu territori. Per això és tan important de traduir els nostres autors, en especial a les llengües d'abast més universal. Ni que sigui a base de traduccions indirectes i que en alguns casos es pugui pensar que són més aviat «adaptacions».¹ Val a dir que l'esforç que s'ha fet aquests darrers anys subvencionant traductors i editorials estrangeres per difondre la nostra literatura ha estat molt rellevant, quasi diria que al límit del que pot fer un país que no té al darrere un estat nació. Pensem, tan sols, en estats que tenen molt clar que la literatura i la llengua «venen» —de «vendre»— i, en conseqüència, posen recursos impensables en el món català com els que tenen (fixem-nos els noms que porten) l'Institut Cervantes, el Goethe-Institut, l'Istituto Dante Alighieri o l'Institut Camões. Resulta il·lustratiu, en aquest sentit, veure la llista de traduccions d'obres catalanes, gairebé totes a llengües europees, que es troba al web de l'Institut Ramon Llull. No podem entrar ara i aquí a considerar la qüestió del poliglòtisme, que, en un món ideal, faria innecessàries les traduccions, com ho faria el coneixement universal d'una única llengua (s'entén l'anglès, és clar). De tota manera, l'anglès, com sol passar a totes les llengües imperials, com ja va passar amb el castellà a les Amèriques, tendeix a dialectalitzar-se. I així, les diferències

1. En una taula rodona sobre traduccions vaig preguntar al traductor a l'hindi de *La plaça del Diamant* si s'havia trobat amb moltes dificultats en fer la seva versió i vaig posar el cas del pa amb tomàquet. Em va respondre que costava molt de superar les diferències culturals i que, per començar, a l'Índia no hi ha «places» com a Europa.

s'accentuen i no és estrany que una multinacional britànica, com Penguin, a l'Índia, editi en la variant anglesa d'aquell país i no en l'estàndard del Regne Unit. Ja es veurà com acabarà l'anglès en el futur. Serà interessant de veure què passarà amb l'*spanglish* dels Estats Units.

És cert que, en determinats casos, no tenim ni la seguretat d'un bon coneixement del català per part del traductor ni que l'editorial que publica el llibre tingui prou capacitat de penetració en el seu mercat. Al segle XIX, Verdaguer fou traspassat a diverses llengües d'Europa, i ho fou pràcticament sempre a través de les diverses versions franceses i en algun cas del castellà. Llavors el català a la pràctica era una llengua desconeguda. Resulta suggestiu de saber que traductors francesos o italians, que més o menys coneixien el castellà, se servien de diccionaris espanyols i d'algun dels que hi havia de català-castellà a l'època per fer versions de Verdaguer, Guimerà o Oller. Va ser un moment afortunat i gràcies a *L'Atlàntida* la literatura catalana va tornar a donar fe de vida a Europa després de segles de ser-hi inexistent.

Avui, però, les coses són diferents. S'han fet, com deia abans, moltes traduccions. Tanmateix, no sempre hem estat afortunats i sovint no tenim prou control sobre les traduccions que paguem des de l'Institut Ramon Llull: no podem garantir-ne ni la qualitat ni la difusió. Hi va haver el cas escandalós de Barbara Sławomirska que va traduir al polonès quatre novel·les d'Oller entre els anys 2007 i 2011: *La febre d'or* (en dos volums), *Pilar Prim*, *La papallona* i *L'escanyapobres*. Les va publicar en una editorial que es deia Sagittarius i que havia tret alguns llibres a principis dels anys noranta del segle passat. Ella la va fer servir com a editorial «fantasma» amb Oller, Llull, Rusiñol i Pin i Soler amb l'únic objectiu d'aconseguir la subvenció de l'IRL i publicar uns quants exemplars de cadascun dels llibres (els mínims per satisfer l'IRL, que eren menys de deu). Per contra, Jaume Cabré, que ha tingut la sort de trobar en Anna Sawicka, membre corresponent de la Secció Històrico-Arqueològica, una excel·lent traductora, ha triomfat a Polònia, amb reedicions. I posats a parlar de Jaume Cabré, no acabo de veure el sentit que té d'haver-lo traduït al xinès (editat a Taiwan) o al coreà, cosa que celebri, per descomptat, però per fer-lo visible internacionalment podria ser millor que s'augmentessin les traduccions de la seva producció sobretot a l'anglès, que són molt poques, o al francès. I em refereixo segurament al nostre narrador viu més traduït i universal.

I només m'he referit a la conveniència de traduir els nostres autors (exotraducció), però cal també, cosa que ja fa, i bé, la Institució de les Lletres Catalanes (amb ajuts a traductors i editorials), traduir obres rellevants de literatures estrangeres al català (intraducció). I no sols clàssics o figures contemporànies de primera fila, sinó també *best-sellers*; o en tenim versions catalanes, o seran llegits en traduccions castellanès. Tan convenients són les exotraduccions com les intraduccions.

Si volem mantenir els lectors catalans, hem de continuar aquests ajuts i augmentar-los. És així de cru.

Aquí rau una de les grans dificultats d'una cultura petita com la dels Països Catalans, excèntrica i, doncs, amb escassa repercussió internacional. Una «cultura satèl·lit», com la batejava Joan Fuster, traient-ne l'expressió d'un escrit de T. S. Eliot. L'escriptor valencià, que utilitzava el sintagma com a sinònim de provincialisme, ho feia per incidir en el fet que, malgrat que la llengua sigui la catalana, l'escriptor no s'ha de moure en un sistema de referències espanyol. És clar que Fuster es referia bàsicament als escriptors valencians del XIX i de part del XX i posava, com a contrast, el cas de Verdager com el d'un poeta autèntic, desconnectat del món castellà. Diria que avui la situació és diferent. Està, en alguns aspectes, millor, però té molts perills. En l'actualitat la digitalització, les xarxes socials i el complex internàutic obren moltes possibilitats, alhora que comporten també moltes dificultats. Però cal perseverar en la universalització de la nostra llengua i de la nostra literatura. Encara que aquesta darrera tingui la mateixa qualitat estètica que altres del context europeu, si no es fa visible es convertirà en residual. Perquè, no ens enganyem, el bilingüisme és el camí més dret i segur per a arribar al monolingüisme castellà.

No voldria acabar sense posar èmfasi en l'estreta, diria que indestruïble, relació que hi ha entre els conceptes de llengua, literatura i nació. I tanco aquest text amb un fragment del gran polígraf valencià:

La llengua. Una llengua és una societat: el passat, el present i el futur d'un grup humà irreductible. (...) Dipòsit de segles, patrimoni de convivència, bastiment de cultura, l'idioma és l'eix i la continuïtat per a la vida d'un poble en tant que poble. Escindida, bastardejada o perduda la llengua, la societat es trenca, es corromp o veu esborrar-se. (*Contra el Noucentisme*. Barcelona: Crítica, 1977, p. 114-115)